

La universitat i quelcom anomenat universitat

Francisco Esteban Bara*

Resum

Fa la sensació que la postmodernitat té més o menys clar quina universitat necessitem. Independentment de les particularitats de cada lloc, es planteja una universitat que sigui útil, efectiva i eficient, que es converteixi en un motor de canvi econòmic i social. Sense anar més lluny, l'Espai Europeu d'Educació Superior (EEES) és una proposta que reflecteix aquest plantejament. No obstant això, sembla que s'ha oblidat què és realment la universitat, què hi ha darrere de la seva institucionalització. La idea d'universitat se sent incòmoda davant determinades demandes i urgències contemporànies, i necessita aixecar la seva veu per dir a la comunitat quina és la seva raó de ser. El treball que es presenta tracta sobre les tensions en les que a dia d'avui es veu embolicada la universitat, i assenyalava els perills que l'aguaiten. Segons com es miri, es podria arribar a un punt que anomenem universitat a alguna cosa que en realitat no ho és.

Paraules clau

universitat, formació universitària, cerca de la veritat, vida universitària, postmodernitat

Recepció de l'original: 15 de novembre de 2011

Acceptació de l'article: 16 de desembre de 2011

Introducció

La universitat és una realitat coneguda, real i veritable, però al mateix temps és una cosa desconeguda, imaginada i, fins i tot, ignorada. La seva pròpia història ens diu que som davant d'una institució incerta que viu en una permanent tensió entre el que és i el que podria o hauria de ser. Des de l'Alta Edat Mitjana, el Renaixement del segle XII, fins als nostres dies, hi ha hagut universitats que han existit i existeixen, i d'altres que han estat representades en l'imaginari social. Cada època i comunitat ha tingut una universitat real i una altra imaginada (Rüegg, 1992; Rothblatt & Wittrock, 1993). Aquest fet té diverses interpretacions, que *grosso modo* es poden agrupar en dos.

La *primera*: es pot pensar que la universitat, com qualsevol institució social, camina juntament amb la història i, per tant, les circumstàncies històriques concretes donen forma a la universitat de cada moment i lloc. Així concebuda, la universitat s'identifica amb una realitat contingent, amb quelcom que adquireix una condició concreta a causa de les circumstàncies que l'envolten, i que seria diferent si aquestes també ho fossin. Aquesta interpretació, amb cert aire existencialista, és encertada, i la història s'ha encarregat de demostrar-ho. No obstant això, no és una interpretació completa. Per exemple, no explica el fet que puguem valorar, per sobre de les circumstàncies del moment, que aquella universitat funciona com a tal, i que aquella altra no ho fa o ha deixat de fer-ho fa temps, fins i tot que puguem valorar quines universitats funcionen millor que d'altres. Si la universitat fos únicament una realitat contingent, a més, hauríem de acceptar-la tal com és, com a màxim valorar si s'ade-

(*) Professor lector del Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona. Doctor en Pedagogia, actualment està realitzant la segona tesi doctoral en Filosofia. La seva línia de recerca principal tracta sobre la formació ètica a la universitat. Adreça electrònica: franciscoesteban@ub.edu

qua a la situació concreta en què es troba, però no lamentar-nos del que podria haver estat o somiar amb el que hauria de ser. Alguna cosa s'escapa quan es concep la universitat d'aquesta manera.

La *segona*: es pot pensar que la universitat és quelcom més que una realitat contingent. La universitat és, principalment, una idea que ha estat institucionalitzada, i que està al servei d'una missió a complir. Es tracta d'una idea de naturalesa ontològica que té a veure amb l'ésser i les seves propietats, una idea organitzada en uns principis rectors que inclouen diferents versions i accepcions que, d'alguna manera, la mantenen en una tensió i incertesa permanent. Al tractament d'aquesta incertesa s'han dedicat els textos sobre el sentit de la universitat que es podrien considerar clàssics (Humboldt, 1810; Newman, 1852; Mercier, 1910; Ortega y Gasset, 1930; Heidegger, 1933; Kerr, 1963), altres de la mateixa rellevància però més propers en el temps (Wyatt, 1982; Thorens 1996; Bowen & Shapiro, 1998; Barnett, 2000; Scott, 2006; Laredo, 2007) i recopilacions de textos d'autors de referència (Wyatt, 1990; Bonvecchio, 1991).

Certament, la universitat es troba incardinada en un temps i un espai, fet que li fa ser d'una manera i no d'una altra, però lluny del que pugui semblar, no són només les seves circumstàncies les que la converteixen en una cosa incerta. La universitat és incerta per la seva pròpia naturalesa, és una realitat que presenta un tipus de tensió fenomenològica permanent, tensió amb la qual se situa davant d'una realitat concreta. Així doncs, quan valorem si una universitat es comporta com a tal, o si l'una funciona millor que l'altra, ho fem tant pel que fa a les seves circumstàncies com en relació a la idea d'universitat, valorem si la tensió que la caracteritza es manté viva, i en quina mesura. La universitat, per tant, no és una cosa que només hagi d'estar pendent del que li envolta, sinó que també ha de mantenir-se forta davant el que li passa. Ras i curt: és una idea que, per la seva natural tensió, ha d'enfrontar-se amb les seves circumstàncies, tenint present que el que faci amb elles és el que farà amb ella mateixa.

Els canvis econòmics, socials, polítics i culturals dels darrers anys que han donat forma a la ja coneguda societat del coneixement (Castells, 1997) i ens han situat a la coneguda postmodernitat (Bauman, 2003; 2005), han ocasionat que el debat sobre la universitat sigui un *proprium* del nostre temps. Per exemple, l'Espai Europeu d'Educació Superior (EEES, 2010) no deixa de ser un producte d'aquest debat, una proposta que, per dir-ho d'alguna manera, tracta de situar la universitat europea a l'alçada dels temps en els que ens trobem. La universitat del vell continent és interpellada a ser d'una manera i no d'una altra. No obstant això, alguna cosa ens diu que la universitat no pot ser de qualsevol manera, que com apuntava el cardenal Newman (1852), no és el mateix la universitat que una institució anomenada universitat, i que bé podria passar que hi hagi institucions que es converteixin en alguna cosa que no són universitats encara que se les conegui com a tal. L'actual discurs sobre la universitat, usualment prescriptiu i reformador, ens incita a tornar a la idea d'universitat, a aquella idea originària i original que ha quedat soterrada davant de tanta urgència, demanda externa i burocràcia. Més encara, ens incita a analitzar-la tenint en compte la seva incerta naturalesa, i la seva natural resposta respecte a les vicissituds en les quals avui dia es troba embolicada. Potser pugui semblar un assumpte excessivament teòric, però deixar de tractar-lo seria una temeritat. També en aquest assumpte, és la teoria la que informa a la pràctica, i l'acció sobre alguna cosa com-

porta el coneixement d'aquesta cosa. A més, sorprèn comprovar que moltes de les situacions controvertides que actualment està vivint la universitat, especialment l'europea, no són noves sinó que ja es van donar en un passat més o menys llunyà.

L'objectiu d'aquest treball és presentar la naturalesa de la idea d'universitat, especialment la tensió i incertesa que forma part dels principis rectors que configuren aquesta idea, i que avui es veuen interpel·lats per les circumstàncies en què ens trobem. Dit d'una altra manera, es pretén aprofundir en la defensa que la universitat ha de fer de la seva raó de ser i la seva natural manera de funcionar. Els principis rectors als quals ens referirem d'ara endavant s'han agrupat en tres dimensions: la recerca de la veritat, la formació i la vida universitària.

La cerca de la veritat

Etimològicament parlant, una *universitas* és una corporació. Així doncs, una *universitas mercatorum* és una corporació de mercaders, una *universitas civium* és una corporació de ciutadans, i una *universitas magistrorum atque scholarium* és una corporació de mestres i estudiants. Allò que diferencia una *universitas* d'una altra, no és tant que es tracti d'una corporació, sinó el *leit motiv* de la seva reunió, es a dir, la fita cap a la que cada corporació s'orienta. La fi del que avui coneixem com a universitat és la recerca de la Veritat (*verum*), i també el Bé (*bonum*) i la Bellesa (*pulchrum*). Les primeres universitats, tant les que seguien el model organitzatiu de la universitat de París com les que imitaven el de Bolonya, representen l'agrupació de cercadors de la veritat (Bayen, 1978; Pérez, 2010). Un conjunt d'ànimes inquietes es reuneixen perquè volen contemplar la realitat en la seva absoluta nuesa (*a-létheia*), allò que es troba a l'arrel de cada qüestió, el lloc del que brollen la resta d'aspectes i en el qual tots ells troben la seva natural i raonada explicació. Buscar la veritat, doncs, consisteix a indagar en l'essència de les coses, contemplar totes les seves cares possibles i desemmascarar-les per, primer, comprendre-les, i després tractar d'aportar algun tipus de Bé a la comunitat. La universitat no és només una comunitat de cercadors de la veritat, sinó una comunitat de gent amb elevades dosis de fe en l'optimització de la realitat. Les seves aportacions procedeixen del coneixement raonat i es fonamenten en l'esperança de descobrir alguna cosa que encara no es coneix però que seria bo conèixer. La recerca de la veritat, així entesa, està representada en la famosa imatge metafòrica de Bernat de Chartres, al voltant de 1130, en la que els intel·lectuals (nans) s'enfilen a les espatlles dels antics (gegants), per veure més enllà que ells. En definitiva, la recerca de la veritat consisteix en l'adquisició de coneixement i l'optimització de la realitat, però per sobre d'això, consisteix en l'aprenentatge d'un ofici: el d'intel·lectual (Webber, 1983). L'intel·lectual pot vendre el seu saber, però el seu tret definitori és el cultiu del mateix.

La universitat és, doncs, la institucionalització d'una condició humana de primer ordre, una institució de l'ésser humà. En aquest sentit, es pot parlar d'una prehistòria de la universitat. Per citar alguns exemples, Tales de Milet s'envoltava de joves que volien aprendre les nocions de matemàtiques que ell mateix havia adquirit a partir del coneixement empíric de sacerdots grecs; Euclides feia alguna cosa similar amb la geometria; Sòcrates, Plató i Aristòtil amb la filosofia; Quintilià estableix a Roma *De institutione oratoria*; Casiodor elabora un esbós del que podria ser considerat un programa d'estudis universitari; Alcuí de York, per ordre de Carlemany, proposa els

dos cicles de les Arts Liberals, sense oblidar-nos de la tasca de les escoles monàstiques, episcopals i municipals (Rábade, 1996).

Dit això, la recerca de la veritat, cor de l'activitat universitària, porta una tensió incorporada que sembla passar desapercebuda, especialment en les circumstàncies actuals. La realitat d'avui demanda que l'activitat universitària sigui alguna cosa útil, serveixi com a exemple les indicacions de l'OECD (OECD, 2007). Fa la sensació que l'activitat acadèmica i la utilitat s'han convertit en sinònims. Les organitzacions empresarials manifesten, per activa i per passiva, que la universitat ha d'oferir solucions efectives i eficients als problemes que aquestes tenen sobre la taula, més encara quan s'ha establert algun tipus de contracte de col·laboració o mecenatge entre elles. Els estats, especialment els europeus que participen en l'EEES (EEES, 2003), demanen des dels seus primers *National Reports* que les universitats deixin de ser institucions que reben recursos que no es transformen en resultats efectius. Sembla com si es volgués que les universitats tallin el cordó umbilical amb les arques de l'estat, i segueixin el camí que ja fa anys han enfilat les universitats nord-americanes, és a dir, que aprenguin a buscar-se el pa per elles mateixes. La comunitat social demanda que les universitats formin ciutadans compromesos i responsables, que ajudin a invertir dinàmiques actuals com la que assenyala la poca vinculació de la joventut amb la comunitat i les institucions polítiques i socials (Giddens, 1991; Beck, 1992, Martínez i Esteban, 2005; Martínez, 2006). Les famílies, per descomptat, volen que els seus descendents surtin de la universitat amb la preparació suficient perquè trobin un bon lloc de treball i es faci realitat l'ascens social pel que tant han lluitat (Tooley i Seville, 1997; Lange, 1998). Totes aquestes són demandes raonades i raonables, i sobretot, són demandes que, com ja s'ha apuntat anteriorment, reclamen una activitat universitària útil, eficaç i eficient.

La cerca de la veritat representa el desig de millorar i endreçar la realitat, desig, que, per cert, fonamenta la creació de les primeres facultats a l'Alta Edat Mitjana. La de Dret, per posar ordre a la comunitat davant tanta invasió bàrbara; la de Medicina, per tenir cura de la salut, i la de Teologia, per respondre a l'irrenunciable sentit de transcendència humana. La utilitat que se li reclama a la universitat, doncs, no és una novetat postmoderna, sinó un ingredient de la idea original d'universitat. Però, i aquí rau la primera de les tensions, la recerca de la veritat, en la seva versió natural, s'escomet sense tenir garanties que les conclusions a què s'arribi siguin útils, molt menys quan la utilitat s'entén en un sentit postmodern; és a dir, el fet d'embarcar-se en la recerca de la veritat, des d'un punt de vista natural, comporta la intenció d'arribar a un port desitjat i imaginat, sí, però res garanteix que així sigui. Quan la recerca de la veritat es fixa a expenses d'un objectiu concret, la utilitat en aquest cas, el viatge es desnatura i desvirtua, perd la seva autenticitat i innovació. Serveixin d'exemple les paraules que Nietzsche va escriure al seu amic Erwin Rhode el 1879, abans de renunciar a la seva càtedra a la Universitat de Basilea: «Una vida dedicada radicalment i autènticament a la veritat no és possible a la universitat. I en particular, alguna cosa que fos autènticament innovadora no podria tenir aquí el seu punt de partida» (MacIntyre, 1992, p. 62).

La universitat necessita situar-se a una certa distància de la realitat i de les seves immediates demandes per cercar la veritat; per estrany que sembli, aquesta és la seva manera originària de comprometre's seriosament amb ella. L'activitat universitària porta inserides una sèrie de condicions com són la soledat sonora, aquesta que

s'experimenta quan es raona amb tranquil·litat i en desconneció de la realitat, l'amor pel millor del que s'ha dit, la visita permanent d'allò que val la pena llegir i rellegir tantes vegades com calgui, la defensa de la unitat del coneixement, unitat que estén els seus braços cap a qualsevol parcel·la de la realitat, les reunions permanents entre mestres i estudiants, etc. En definitiva, necessita «soledat i llibertat», com repetia insistentment Wilhelm von Humboldt (Humboldt, 1810). Està la postmodernitat preparada per assumir aquesta cara de la recerca de la veritat? Entén que malgrat la seva aparent inutilitat podria resultar altament efectiva, i sobretot, que és pròpia de l'activitat universitària? Hi ha raons per a respondre d'una manera negativa a aquestes preguntes, especialment si es recorda el fracàs de la universitat dels segles XVI i XVII, quan aquesta ja no tenia contacte amb la realitat i les seves idees predominants, i es caracteritzava per un conformisme de la seva activitat docent. Tanmateix, això va ser una distorsió de la cerca de la veritat, una mala interpretació de l'activitat universitària que va provocar l'oblit de la seva responsabilitat amb la comunitat, de la utilitat de la universitat, aquesta que avui tant es reclama.

La universitat d'avui torna a enfrontar-se a una de les seves incerteses essencials que l'ha acompanyat durant tota la seva història, i ha de ser ella mateixa la que defensi la tensió a la qual, *per se*, la seva activitat adquireix un sentit complet. Dit d'una altra manera, són els universitaris, mestres i estudiants, els que han de construir arguments raonables i raonats que ajudin a comprendre a la comunitat que l'activitat acadèmica té una tensió inscrita en ella mateixa, i que és bo que sigui respectada fins i tot per la comunitat. La cerca de la veritat comporta el desig de voler millorar la realitat, d'endreçar el món, però no comporta la garantia que així sigui; per tant, no se li pot exigir que ho aconsegueixi sempre, molt menys en un temps prèviament determinat. La cerca de la veritat ancorada a la utilitat, efectivitat o eficiència representa el domini sobre un espai objectiu concret per a categoritzar i inscriure-hi alguna porció de veritat, però, no és això una versió desnaturalitzada de l'activitat universitària? No és això una cerca de la veritat *light*? I, per què no dir-ho, no és una cerca de la veritat que respon a una expressió parcial de la idea d'utilitat? No haurà estat un dels errors contemporanis alliberar la cerca de la veritat, o recerca universitàries, de tota finalitat civilitzadora i transcendental? Hauríem de pensar si no és cert que com menys pugui ser justificat un pensament en termes d'utilitat, beneficis tangibles o mitjançant un preu en el mercat financer, més alt és el seu valor humanitzador (Adorno, 2005). Al cap i a la fi, una de les preocupacions actuals més urgent és què està passant amb la humanitat en el sentit més profund del terme.

La qüestió formativa

La formació és un dels aspectes centrals en l'actual debat sobre la qüestió universitària, encara que, com succeeix amb la cerca de la veritat, és un altre dels assumptes que ha estat objecte de discussió des dels orígens de la universitat (Rüegg, 1992). La contemporaneïtat, potser sense adonar-se'n, revifa una discussió antiga. El que ara demanen els estats, les organitzacions empresarials i la societat civil, no és molt diferent al que abans demanaven els reis, l'Església, els cabildos i els gremis professionals. La universitat ha de fer front a les necessitats professionals de la comunitat, perquè és una de les millors maneres com la primera pot col·laborar amb la segona, o si es prefereix, una de les seves projeccions pràctiques més efectives. No es pot dir que la universitat hagi fet cas omís a aquesta demanda, la seva història així ho corro-

bora, encara que també és cert que la realitat actual demostra que les coses han de millorar, i que la universitat pot fer alguna cosa al respecte. Per exemple: la universitat també ha de participar per solucionar el desajustament que existeix entre les demandes de professionals i l'oferta de titulats universitaris, desajustament que venim arrossegant durant els últims anys (Tooley i Seville, 1997; Lange, 1998; OECD, 2007). Sigui com sigui, costa trobar un perfil professional que no estigui previst en algun pla formatiu universitari, fins i tot i en determinades ocasions, en més d'un. Sí, existeixen «estudis multiús», com poden ser els d'humanitats, dret, ciències polítiques i socials, etc. La universitat ha respost fins i tot quan ha vist com altres institucions han intentat fer-se un lloc en la formació de professionals, o fins i tot competir amb ella. El segle XVIII, dominat pel mètode científic (Bacon, Boyle, Newton, Boerhaave, etc.), comporta la creació d'escoles especialitzades independents de les universitats, per exemple quan les escoles politecniques, *Haute École*, substitueixen les universitats abolides en la Revolució Francesa, o fins i tot abans es creen a Alemanya (Stuttgart) les *Hohe Schule*. Per què s'arriba a un punt en el qual es decideix canviar de nom a la universitat? És més, per què es creen noves institucions amb identitats diferents a la universitat? Són qüestions que seria interessant abordar; en qualsevol cas, avui en dia la connexió entre formació universitària i perfils professionals demanats és intensa, un pla formatiu és la representació del conjunt de competències professionals i personals que es requereixen en el món professional, com representa, entre altres, el projecte Tuning (Tuning, 2000).

Ara bé, d'una manera o altra, la universitat no pot trobar-se còmoda en la posició en què l'ha situat la contemporaneïtat perquè la seva pròpia naturalesa no li ho permet. La realitat actual ha desvirtuat la qüestió formativa universitària, la que és hereva de la inquietud que tenia Aristòtil fa més de 2000 anys a propòsit de l'educació: si aquesta havia de fer-se càrrec del coneixement i la virtut (*Bios Theoretikós*), o si havia de satisfer les necessitats professionals del moment (*Bios Practicós*). Excepte en alguns casos, la formació universitària s'identifica amb la formació professional, fet que significa concentrar la seva missió formativa en un aspecte i oblidar-se de la resta, i seguint amb el nostre discurs, significa no considerar el tibament que, per naturalesa, té la qüestió formativa universitària. La universitat també comporta un altre tipus de formació. La principal missió de la formació universitària és l'excel·lència humana, és a dir, la formació de l'estudiant com a persona per conduir-lo, així, cap al terreny del Bé (*bonum*), la Veritat (*verum*) i la Bellesa (*pulchrum*), o si es prefereix, a un nivell superior. En aquest sentit, quan s'identifica formació universitària amb educació superior, no és només perquè aquesta es trobi en un nivell superior d'un sistema educatiu concret, sinó perquè es troba en el terreny del perfeccionament humà.

En aquest tipus de formació rau el sentit de l'educació liberal, que és l'educació originària de la idea d'universitat. Encara que són diverses les maneres d'entendre aquest joc de paraules, es pot dir que totes elles la conceben com aquella educació que allibera la persona de la ignorància, o millor dit, de la foscor que produeix la ignorància. L'educació liberal es troba íntimament relacionada amb les arts liberals (*Trivium*, coneixements lingüístics o sermocinals que fan honor a la màxima segons la qual el pensament acaba a la boca, i *Quadrivium*, coneixements matemàtics que permeten captar i comprendre la realitat, organització platònica que va ser heretada a l'Edat Mitjana). L'educació liberal és l'objectiu i les arts liberals són el camí per asso-

lir-lo. El procés d'ensenyament i d'aprenentatge acadèmic, doncs, és la cerca de la dignitat de la persona, encamina a l'estudiant cap a la seva millor versió del jo. Des d'aquest punt de vista, la universitat no és la institució que orienta la seva formació únicament cap a alguna utilitat pràctica, doncs això no faria res més que formar en un conjunt d'habilitats tècniques, encara que aquestes tinguessin a veure amb l'intel·lecte (Millan, 1961; Nussbaum, 2001).

No es nega la importància de la formació professional, més aviat es defensa aquella formació que és prioritària, important, útil i necessària. En les primeres universitats, la formació professional existia i s'oferia a les facultats majors (Medicina, Dret i Teologia), fet que subratlla la seva importància, però l'autèntica formació universitària, la que estava centrada en la persona en el sentit més profund de la paraula, era la que s'impartia a la facultat d'Arts o facultat menor. No era casualitat que aquesta formació precedís a la instrucció professional, ni que amb aquesta formació fos suficient per obtenir la credencial d'universitari. Ras i curt: la formació en l'exercici de les professions no era el motor de la formació universitària ni tampoc el principal motiu de la universitat. Val la pena assenyalar això, perquè la majoria de crítiques que rep aquesta versió de la formació universitària deixa entreveure que es tracta d'una manera de pensar rànica, ancorada en el passat i que es desentén de tot allò que tingui a veure amb la formació professional, la seva optimització i la seva adaptació al que avui en dia es demana. Ara bé, no és tant una qüestió de negociació com de prioritat.

Només després de la formació típicament universitària pot germinar una formació especialitzada, ja que qualsevol formació professional necessita una base humanística i cultural que la condueixi al sentit últim de les seves tècniques, competències i instruments, que fomenti el coneixement dels perquè abans que el dels com (Llovet, 2011). L'estudiant que accedeix a la universitat sap, en bona mesura, quina professió vol exercir, del que es tracta és que la seva formació l'ajudi a saber quin tipus de professional vol arribar a ser (Habermas, 1984) o, si es prefereix, que participi en un procés formatiu que li plantegi la qüestió ètica a més de la qüestió científica i tècnica (Martínez i Payá, 2007; Martínez 2008). La formació universitària també és la formació del caràcter, d'aquell conjunt de disposicions virtuoses que condueixen cap a determinats modes d'actuació, i que rebutgen altres, en definitiva, la formació universitària és la formació de persones lliures. L'estudiant que es fa amb un caràcter virtuós, el treu a la llum en diferents situacions, moltes de les quals, per cert, no seran eficients en la manera com ho pot ser una habilitat tècnica. En cas contrari, la formació universitària pot representar la formació de persones que considerin les virtuts ètiques i les normes socials com discs de contenció que es col·loquen més a prop o més lluny segons siguin els interessos personals de cadascú, segons vingui la marea. Aquesta altra cara de la moneda suposa alguna cosa més que la formació en una sèrie de competències, habilitats tècniques, o en el moment d'utilitzar-les, suposant fins i tot que s'adquireixin de manera reflexiva (Shön, 1998). La formació universitària implica la cultura viscuda que redunda en el caràcter, i la cultura teòrica que redunda en les creences i els horitzons de significat comunitaris (Bloom, 1989). També inclou l'apreciació i defensa dels béns interns que aquestes competències tècniques comporten, és a dir, la cerca de l'excel·lència humana que es troba en la seva assumpció i execució (MacIntyre, 1987). No cal dir que aquesta consideració va més enllà de la

incorporació de competències de caràcter ètic en els plans formatius, més enllà del coneixement de la deontologia professional de torn.

L'estudiant necessita la formació humanística per captar la veritable essència de l'exercici professional, o si es prefereix, el Bè, la Veritat i la Belleza que fonamenta cada professió. Aquesta és la relació entre la formació humanística i la professional: la primera precedeix la segona perquè és el seu fonament, i la segona complementa la primera perquè ajuda a posar-la per obra, a especular amb ella i, per descomptat, a seguir llaurant-la. Per molt estrany que soni, la formació universitària és la formació de l'elit de la comunitat. Etimològicament, la persona d'elit no és aquella que exclou tot allò que no tingui a veure amb les seves circumstàncies, sinó que és la persona que s'involucra amb tot el seu ésser en ell mateix i en l'aliè. Vist així, i com assenyala Steiner (2004a), estem mancats de persones d'elit en les comunitats d'avui, manquen persones que s'enfrontin al projecte emancipador de la postmodernitat que tendeix a amagar la responsabilitat sota la proclama de la llibertat. La denúncia de l'elitisme, que es relaciona amb la formació humanística, pot ser farisea quan del que es tracta és de defensar la formació del buròcrata. La idea d'universitat es regira contra l'utilitarisme més radical i alça la veu amb una advertència: l'ansia per l'eficiència i l'oblit de l'excel·lència humana malbarata el projecte formatiu universitari. Per què apartar a l'ostracisme aquella formació que assegura el guany de guanys personals? Quin sentit té desentendre's de tot allò que no soni a formació merament tècnica? Novament, la universitat es veu en la necessitat de defensar la seva naturalesa, de recuperar la seva natural tensió pel que fa a formació, i que avui ha quedat soterrada per les urgències contemporànies. La formació universitària no és només la formació professional, la inclou sí, però no s'esgota en ella. A la formació universitària se li pot demanar molt més que el que normalment avui se li exigeix, i la universitat no pot oferir només el que es demana perquè alguna cosa li diu que si ho fa s'està engançant a ella mateixa.

La vida universitària

La universitat com a comunitat de cercadors de la veritat, també pot ser concebuda com una forma de vida. Bolonya (*Universitas Scholarium*) i París (*Universitas Magistrorum*) representen dos models d'organització comunitària que enllumenen a gran part de la resta d'universitats futures. La vida orientada cap a la cerca de la veritat en comunitat té una prehistòria, com hem apuntat en el segon apartat. Tot i això, el punt de partida universitari s'estableix el 1158 amb la declaració de la *Authentica Habita* promulgada per Frederic I, en la qual s'atorguen privilegis i protecció imperial a la comunitat de mestres i estudiants. Més tard, el 1200, s'atorga jurisdicció civil a mestres i estudiants amb el que es coneix com el Decret de Felip August (Rüegg, 1992). Des de llavors, i fins als nostres dies, es succeeixen estatuts, reconeixements, prohibicions, etc., que tracten de dictaminar, acotar, ampliar i regular el que succeeix a la comunitat universitària, i que arriben fins als nostres dies. Potser tot aquest procés representa el reconeixement d'una forma de vida valuosa per als que la practiquen, i per a la comunitat potser significa la metamorfosi d'una vida que ha anat canviant a poc a poc fins arribar a adquirir una nova forma amb un nou sentit. Només cal mirar enrere per adonar-se de com han canviat les coses, almenys en el vell continent.

La vida universitària d'avui, d'una banda sembla ser l'avantsala de la vida professional, una vida preprofessional. L'organització acadèmica actual potencia la preparació per al món laboral, i per això s'ha organitzat un sistema que consisteix principalment en l'encadenament d'un conjunt de matèries més o menys independents, cadascuna amb el seu guió de competències particulars i estretament vinculades a l'objectiu plantejat. Aquells episodis de caràcter humanístic, cultural, ètic i moral que configuren una vida universitària i que són propis de la formació d'un caràcter típicament universitari són una altra baula més de la cadena que en no poques ocasions estan ubicats en l'àmbit de l'optativitat i la lliure elecció. Però, com pot un estudiant desenvolupar el relat de la seva identitat i història personal en una universitat feta d'episodis i fragments? Quin tipus de caràcter es desenvolupa a partir de vivències instantànies? (Sennett, 2000). La vida universitària actual, d'altra banda, amplia els seus límits, surt del campus i entra en el terreny professional i social. Resulta positiu estalviar-se el gran salt que, històricament, l'estudiant ha hagut de donar entre la vida a la universitat i fora. És bo evitar que aquelles activitats pròpies de la vida universitària que proporcionen als estudiants principis ètics i hàbits morals caiguin en l'oblit un cop finalitzada l'aventura universitària, i això s'aconsegueix, principalment, obrint les portes de la universitat des del començament d'aquesta aventura (Esteban, 2003; Moore, 2008; Escámez, García i Jover, 2008). Ara bé, hi ha hàbits que són propis i exclusius de la vida universitària perquè es gesten a la universitat, és a dir, en l'íntima trobada entre professors i estudiants (Steiner, 2004b). Com encaixa aquesta consideració amb la realitat en què ara ens trobem, amb la reconfiguració de les trobades entre els que ensenyen i els que aprenen? El temps ens dirà si, per exemple, l'entrada en escena de noves metodologies, com són les que se situen en el terreny de la virtualitat, resulten ser bones alternatives en aquest sentit. La veritat és que, llevat de casos particulars, la vida universitària ha basculat cap a un dels extrems possibles, s'ha desvirtuat la idea originària fins al punt que hauríem de preguntar si encara podem anomenar vida a allò que succeeix a la universitat.

Sense ànim de ser exhaustius, molt menys caure en la mitologia que envolta les primeres universitats, l'escassa però valuosa bibliografia que ens ha arribat al respecte ens parla d'una vida comunitària orientada cap a la cerca de la veritat, almenys fins als segles XIV-XV (Rüegg, 1992). Les lectures dels textos de referència conduïts per mestres i els debats que acabaven en una conclusió racional, es combinaven amb el seguiment d'un programa de vida personal que avui podria ser considerat com ferri i estoic. La universitat representava una forma de vida, fins al punt que no era concebible una vida universitària a mitges: «L'estudiant s'educa mitjançant el procés de viure i sopar amb els seus mestres, escoltar, participar en les seves juntes, observar-los i, ocasionalment, ajudar-los» (Burrage, 1993, p. 158). A les primeres universitats no hi podia haver estudiants vagabunds, sense un professor assignat, ni molt menys es podia fer ús de la universitat o entrar-hi amb qualsevol projecte de vida. Els Goliards que van poblar l'Europa universitària del segle XIII van ser un problema per a les autoritats acadèmiques, mestres i resta d'estudiants. El vi, les baralles i la seducció de dones no formaven part del projecte universitari. La vida universitària era una qüestió ètica i estètica, una vida organitzada al voltant d'uns hàbits, valors i comportaments, la pràctica dels quals no només mantenia unida a la comunitat de cercadors de la veritat sinó que els permetia aconseguir el seu fi.

Certament, la vida universitària que es duia a les primeres institucions sembla poc factible quan es pensa en la realitat actual: tant la pròpia universitat com la societat han canviat notablement. Es pot dir que, en general, la vida universitària s'ha transformat en experiència universitària. Aquell lloc de transformació personal, ara és un lloc de vivència d'anècdotes més o menys enriquidores. A la universitat ja no es viu, per la universitat es transita. Com diria Husserl, la vida universitària ja no és la sensació d'una successió sinó una successió de sensacions. Com passa en altres contextos, la vida universitària dels últims anys, i llevat d'algunes excepcions, és una vida rutinària que manté algun sentit d'unitat gràcies a un encadenament d'accions rutinàries que bé podríem anomenar assignatures o compra i venda de crèdits ECTS¹. El problema no és que la vida universitària caigui en un estat de rutina a la qual l'estudiant s'adapta més aviat que tard, sinó que aquest estat ofega qualsevol impuls d'inquietud o ànim d'especulació; en definitiva, que desenvolupa en l'estudiant la rutina del seu carisma (Webber, 1983). La vida universitària d'avui sembla ser la plasmació d'un guió burocràtic que s'ha de representar, la posada en marxa d'una *routinae*, d'aquell costum inveterat de fer les coses per mera pràctica i sense raonament, quan de fet, la cerca de la veritat és reflexió contínua. En últim extrem, la vida universitària podria corrompre's per la seva forma d'institucionalització i posar-se al servei de la competitivitat, la superficialitat i l'individualisme més radical. Tindrà tot això alguna cosa a veure amb els tipus de comportament que mostren els nostres joves actualment respecte a les qüestions comunitàries? Què passa a la universitat perquè, per exemple, no s'assoleixi el nivell de participació social i política que és d'esperar? (Giddens, 1991; Beck, 1992).

Potser estem davant d'una bona oportunitat, i propostes com l'EEES serveixin per aconseguir que els anys passats a la universitat adquireixin un sentit de narrativitat i deixin de ser un conjunt de fragments inconnexos. Hàbits com l'esforç, l'escolta a la veu autoritzada, l'hospitalitat, la responsabilitat, el silenci, l'afany de voler demostrar la llibertat en públic, etc., només s'adquireixen quan se'ls atorga un sentit de narrativitat, quan les trobades entre mestres i estudiants consideren aquests hàbits com a guanys interns que val la pena conquerir. El bé de la vida universitària rau tant en el que es fa com en el com es fa, i tots dos aspectes requereixen fixar la mirada en l'horitzó dels significats morals i ètics que la vida universitària ben entesa incorpora (Walzer, 1994). Estem en un moment idoni per recuperar la sana tensió de la idea d'universitat en aquest sentit, per aconseguir que els estudiants es portin la universitat un cop ja no hi són, o si es prefereix, perquè d'alguna manera els significats morals que la conformen es facin presents en el seu dia a dia. L'estudiant, i per descomptat els professors, poden ser la universitat encarnada: a la Harvard University Gazette del 21 de novembre de 2002, apareix l'Obituari de l'antic alumne de Harvard Robert Barker (promoció 1936): «He felt that he didn't just go to Harvard for four years: he went for life»². Els cercadors de la veritat poden fer arribar la universitat fins a l'oficina, el laboratori, les reunions a la comunitat, la conversa entre amics i la vida familiar, poden demostrar en públic, de manera ostentosa i generosa, la seva condició d'universitaris.

(1) Ens referim als European Transfer System Credits, unitat de càlcul de les assignatures, que forma part de l'EEES.

(2) Es va adonar que no va anar a Harvard durant quatre anys: va anar a Harvard per a tota la vida.

La tasca dels gestors acadèmics, i especialment dels professors, és crear aquests espais en els quals el caràcter típicament universitari es va gestant, facilitar la conquesta d'aquesta vida de cerca de la veritat que val la pena ser viscuda. Les primeres institucions ens queden molt lluny en el temps, però no obstant això, estan presents en el dia a dia. Seguim mantenint aquells actes acadèmics dels que no ens podem desempallegar, seguim entonant el *Gaudeamus Igitur* o el *Veni Creator* a l'inici de cada curs acadèmic per mantenir un passat que dóna sentit al present. Poc importa que no s'entengui el seu significat, i que es reciti de memòria allò que ens uneix al nostre passat. En definitiva, la vida universitària és potser el millor que la universitat pot oferir als estudiants que decideixen dedicar uns anys a l'educació superior, la manera que es trobin amb la millor versió d'ells mateixos.

Conclusió

La idea d'universitat, i la seva institucionalització, té una apassionant història. Des dels seus inicis fins als nostres dies, demostra que estem davant de quelcom viu, d'una idea feta realitat que no només s'adapta a les seves circumstàncies, sinó que es reivindica quan no actua segons la seva pròpia naturalesa li assenyala. La idea d'universitat té uns principis rectors que la defineixen com a tal, però el més interessant és que són principis que es defineixen entre dos extrems, i que necessiten mantenir una certa tensió per no perdre la seva validesa. La idea d'universitat és una idea incerta, una cosa que és i que pot ser d'una manera diferent. La seva història és la història d'aquesta incertesa. Estem vivint en una nova realitat, una sèrie de canvis paradigmàtics que ens han situat en un terreny d'incertesa. Paradoxalment, sembla ser que s'ha dibuixat una universitat certa, que es té més o menys clar per què ha de servir avui aquesta institució. Lluny del que pugui semblar, aquestes certes fan que la tensió natural de la idea d'universitat s'hagi difuminat, soterrat, o fins i tot desaparegut, i això comporta el risc que arribi un moment en què no puguem seguir parlant d'universitat, com a màxim d'universitat incompleta o universitat *light*.

Així doncs, la cerca de la veritat, motor de la idea d'universitat, s'ha vinculat a la utilitat. La universitat ha d'utilitzar tot el seu potencial per esdevenir una institució que sigui útil per a la comunitat, que li porti solucions efectives i eficients. La universitat inclou aquesta missió i, tot sigui dit, s'adapta i reforma per tractar de complir-la. Ara bé, la recerca de la veritat així concebuda no és la recerca de la veritat típicament universitària. És un fi en si mateixa, i per tant, pot donar-se el cas que no sigui útil en sentit postmodern, molt menys eficaç i eficient. Els cercadors de la veritat necessiten distanciar-se de la realitat i les seves urgències per, paradoxalment, comprometre's amb ella. Si la recerca de la veritat s'encadena a la utilitat, la idea d'universitat canvia fins al punt que es converteix en una altra idea que poc tindrà a veure amb aquella idea originària.

La formació universitària també és un principi rector de la idea d'universitat que necessita mantenir certa tensió per respondre a la seva pròpia naturalesa. La centralització en una de les seves accepcions, com és la formació tècnica, pràctica i professional pot resultar certament útil, però desvirtua tot el que la formació universitària pot aportar. La universitat també inclou la formació del caràcter, una formació que, encara que no ho sembli, ajuda a fer front als reptes professionals d'avui en dia, que necessiten l'actuació de professionals excel·lents, des del punt de vista humà. La

formació universitària inclou la formació de la persona en el sentit més profund de la paraula.

Finalment, i molt relacionat amb l'anterior, s'ha tractat la qüestió de la vida universitària. Ens trobem que ha estat transformada o reduïda, segons com es miri, a un conjunt d'experiències o anècdotes. En determinats casos, fins i tot la universitat sembla mantenir una relació comercial amb els estudiants i professors, una filosofia de compra i venda d'ensenyaments i d'aprenentatges. La idea d'universitat indica que la vida universitària és vida en el sentit més profund del terme, experiència vital que transforma els que hi participen. La vida universitària, per dir-ho d'altra manera, ve a ser un procés de «quixotització» en el qual Don Quixot (professors) i Sancho (estudiants) es transformen després de conviure l'un amb l'altre.

La idea d'universitat, ho demostra la seva meravellosa història, pot adaptar-se al temps i l'espai, però també necessita respondre a la seva raó de ser. Si no es manté aquesta tensió, i es conviu amb la incertesa que comporta, hauríem de buscar un nou nom per a tan digna institució.

Referències

- Adorno, T. (2005) *Dialéctica negativa. La jerga de la autenticidad*. Madrid, Akal.
- Barnett, R. (2000) *Realizing the university*. Buckingham, Open University Press.
- Bauman, Z. (2003) *Modernidad Líquida*. Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica.
- (2005) *Ética Posmoderna*. México, Siglo XXI Editores.
- Bayen, M. (1978) *Historia de las Universidades*. Barcelona, Oikós-Tau.
- Beck, U. (1992) *Risk Society. Towards a New Modernity: theory culture and society*. London, Sage.
- Bloom, A. (1989) *El cierre de la mente moderna*. Barcelona, Plaza & Janés.
- Bonvecchio, C. (1991) *El mito de la universidad*. México, D.F., Siglo XXI Editores.
- Bowen, W.; Shapiro, H. (1998) *Universities and their Leadership*. Princeton, University Press.
- Burrage, M. (1993) «De la educación práctica a la educación profesional académica: pautas de conflicto y adaptación en Inglaterra, Francia y Estados Unidos» a Rothblatt, S. i Wittrock, B. [eds] *La universidad europea y americana desde 1800*. Cambridge, Cambridge University Press, p. 156-199.
- Castells, M. (1997) *La era de la información: economía, sociedad y cultura. La sociedad red*. Madrid, Alianza Editorial.
- Escámez, J.; García, R.; Jover, G. (2008) «Restructuring university degree programmes: a new opportunity for ethics». *Journal of Moral Education* (London, Monica Taylor), 37(1), p. 41-53.
- Esteban, F. (2003) *Excelentes profesionales y comprometidos ciudadanos: un cambio de mirada desde la universidad*. Bilbao, Descleé de Brouwer.
- EEES (2003) «Pàgina web oficial del Procés de Bolonya». Disponible a: <http://www.ehea.info/article-details.aspx?ArticleId=86> [accés: 25.11.2011].
- (2010). «Pàgina web oficial del Procés de Bolonya». Disponible a: <http://www.ehea.info> [accés: 25.11.2011].

- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. London, Polity.
- Habermas, J. (1984) *Ciencia y técnica como ideología*. Madrid, Tecnos.
- Heidegger, M. (1933) *La autoafirmación de la universidad alemana*. Madrid, Tecnos, 1989.
- Humboldt, W. (1810) «Sobre la organización interna y externa de los establecimientos científicos superiores en Berlín», a Bonvecchio, C. (Ed.) (1991) *El mito de la universidad*. Buenos Aires, Siglo XXI Editores, p. 77-97.
- Kerr, C. (1963) *The uses of the University*. New York, Harper & Row Publishers.
- Lange, Th. (1998) *Rethinking higher education on the future of higher education in Britain*. London, Institute of Economic Affairs.
- Laredo, P. (2007). «Revisiting the third mission of universities: Toward a renewed categorization of university activities?». *Higher Education Policy* (Internacional Association of Universities Press), 20 (4), p. 441-456.
- Llovet, J. (2011) *Adéu a la universitat. L'eclipsi de les Humanitats*. Barcelona, Galàxia Gutenberg.
- MacIntyre, A. (1987) *Tras la virtud*. Barcelona, Editorial Crítica.
- (1992) *Tres versiones rivales de la ética*. Madrid, Ediciones Rialp.
- Martínez, M.; Esteban, F. (2005) «Una propuesta de formación ciudadana para el EEES». *Revista Española de Pedagogía*, 230, p. 63-83.
- Martínez, M. (2006) «Formación para la ciudadanía y educación superior». *Revista Iberoamericana de Educación*, 42, p. 85-102.
- Martínez, M.; Payá, M. (2007) «La formación de la ciudadanía en el Espacio Europeo de Educación Superior», a García Garrido, J.L. [ed] *Formar ciudadanos europeos*. Madrid, Academia Europea de Ciencias y Artes, p. 19-97.
- Martínez, M. (2008). [ed.] *Aprendizaje servicio y responsabilidad social de las universidades*. Barcelona, Octaedro/ICE-UB.
- Mercier, D. (1914) «Lettre sur le rôle de l'enseignement supérieur». *Œuvres Pastorales*. Tome II. (Bruxelles-Paris, Albert Dewit-J. Gabalda [1910]).
- Millan, A. (1961) *La función social de las Artes Liberales*. Madrid, Rialp.
- Moore, S. L. [ed]. (2008) «Practical Approach to Ethics for Colleges and Universities». *New Directions for Higher Education* (San Francisco, Jossey-Bass), 142(2), p. 1-113.
- Newman, J. H. (1852) *The idea of a university*. New York, Longmans Green and Co, 1927.
- Nussbaum, M. (2001) *El cultivo de la humanidad. Una defensa clásica de la reforma en la educación liberal*. Barcelona, Editorial Andrés Bello.
- OECD, (2007) «Tertiary Education Systems and Labour Markets». Disponible a: <http://www.oecd.org/dataoecd/55/31/38006954.pdf> [accés: 25.11.2011].
- Ortega y Gasset, J. (1930) *La misión de la universidad*. Madrid, Alianza Editorial. (1983).
- Pérez, V. (2010) *Universidad, ciudadanos y nómadas*. Madrid, Ediciones Nobel.
- Rábade, M.P. (1996) *Las universidades en la Edad Media*. Madrid, Arco Libros.
- Rothblatt, S.; Wittrock B., [eds]. (1993) *La universidad europea y americana desde 1800*. Cambridge, Cambridge University Press.

- Rüegg, W. (1992) *A history of the University in Europe*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Scott, J. (2006) «The Mission of the University: Medieval to Postmodern Transformations». *The Journal of Higher Education* (Ohio, Leonard L. Baird) 77(1), p. 1-39.
- Sennett, R. (2000) *La corrosión del carácter*. Barcelona, Anagrama.
- Shön, D. (1998) *El profesional reflexivo*. Barcelona, Paidós.
- Steiner, G. (2004a) *La idea d'Europa*. Barcelona, Arcàdia.
- (2004b) *Lecciones de los maestros*. Madrid, Ediciones Siruela.
- Thorens, J. (1996) «Role and Mission of the University at Dawn of the 21st Century». *Higher Education Policy* (Internacional Association of Universities Press), 9(4), p. 267-275.
- Tooley, J.; Seville A. (1997) *Higher Education without the state*. London, Institute of Economic Affairs.
- Tuning (2000) «Projecte Tuning». Disponible a: <http://www.unideusto.org/tuning/> [accés: 25.11.2011].
- Walzer, M. (1994) *Thick and Thin: Moral argument at Home and Abroad*. Notre Dame, University of Notre Dame Press.
- Webber, M. (1983) *El trabajo intelectual como profesión*. Barcelona, Bruguera.
- Wyatt, J. (1982) «Karl Jaspers: The Idea of the University: an existentialist argument for an institution Concerned with freedom». *Studies in Higher Education* (Londres: Malcom Tight), 7(1), p. 21-34.
- Wyatt, J. (1990) *Commitment to Higher Education. Seven West European Thinkers on the Essence of the University. Max Horkheimer, Karl Jaspers, F.R. Leavis, John Henry Newman, José Ortega y Gasset, Paul Tillich, Miguel de Unamuno*. Buckingham: Open University Press.

La universidad y algo llamado universidad

Resumen: Da la sensación de que la posmodernidad tiene más o menos claro qué universidad necesitamos. Independientemente de las particularidades de cada lugar, se plantea una universidad que sea útil, efectiva y eficiente, que se convierta en un motor de cambio económico y social. Sin ir más lejos, el Espacio Europeo de Educación Superior (EEES) constituye una propuesta que refleja este planteamiento. Sin embargo, parece ser que se ha olvidado qué es realmente la universidad, qué hay detrás de su institucionalización. La idea de universidad se siente incómoda ante determinadas demandas y urgencias contemporáneas, y necesita levantar su voz para decir a la comunidad cuál es su razón de ser. El trabajo que se presenta trata sobre las tensiones en las que a día de hoy se ve envuelta la universidad, a la vez que señala los peligros que la acechan. Según como se mire, se podría llegar a un punto que llamamos universidad a algo que en realidad no lo es.

Palabras clave: universidad, formación universitaria, búsqueda de la verdad, vida universitaria, posmodernidad

L'université et quelque chose nommé université

Résumé : On a la sensation que la postmodernité voit plus ou moins clairement l'université dont nous avons besoin. Indépendamment des particularités de chaque lieu, on envisage une université qui soit utile, effective et efficiente, et qui devienne un moteur de changement économique et social. Sans aller plus loin, l'Espace européen d'enseignement supérieur (EEES) est une proposition qui reflète cette vision. Malgré cela, il semble que l'on ait oublié ce qu'est réellement l'université, et ce qu'il y a derrière son institutionnalisation. L'université est en effet peu compatible avec certaines demandes et urgences contemporaines, et elle doit élever la voix pour rappeler à la communauté sa raison d'être. Le travail qui est présenté traite des tensions dans lesquelles l'université est enfermée de nos jours, et signale les dangers qui la guettent. Selon la manière dont l'on voit les choses, on pourrait être amené au point de nommer université ce qui n'en est pas une.

Mots-clés : université, formation universitaire, recherche de la vérité, vie universitaire, postmodernité

The university and something we call university

Abstract: It seems that Postmodernism is reasonably clear about what kind of university we need. Regardless of the specific nature of each place, the ideal is that of a university which is useful, effective and efficient, and which drives economic and social change. Without going any further, the European Higher Education Area (EHEA) is a proposal which reflects this approach. However, it seems to have overlooked the true nature of the university, which underlies the institution. The concept of the university does not sit comfortably with certain contemporary demands and pressures, and has to speak out to explain to the community what it is for. This work looks into the tensions which affect the university on a daily basis, and indicates some of the pitfalls that await. Depending on our point of view, we may feel that we are calling something a university which is really something else.

Keywords: university, university training, close to the truth, university life, postmodernity